

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА КИЇВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ

Київська православна богословська академія,

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського

СВЯТИЙ РІВНОАПОСТОЛЬНИЙ ВОЛОДИМИР – ТВОРЕЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Збірник матеріалів
Міжнародної наукової конференції,
присвяченої 1000-літтю упокоєння святого
рівноапостольного великого князя Київського
Володимира, Хрестителя Руси-України,
мученицької кончини святих страсотерпців
благовірних князів Бориса і Гліба
та 900-ліття перенесення їхніх святих мощей

13 – 14 травня 2015 року

КИЇВ – 2015

Видано з благословення
Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України
ФІЛАРЕТА

Редакційна колегія:

д. богосл. н., проф., митрополит Переяслав-Хмельницький
і Білоцерківський Епіфаній (Думенко) (голова);
д. іст. н. Г. В. Папакін (голова);
д. церк.-іст. н., проф., протоієрей Віталій Клос;
д. іст. н., д. церк.-іст. н., проф., протоієрей Юрій Мицик;
к. іст. н. В. В. Корнієнко; к. іст. н. Д. С. Гордієнко.

С – 25 **Святий рівноапостольний Володимир – творець Української Держави** : Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції, присвяченої 1000-літтю упокоєння святого рівноапостольного великого князя Київського Володимира, Хрестителя Руси-України, мученицької кончини святих страсотерпців благовірних князів Бориса і Гліба та 900-ліття перенесення їхніх святих мощей / [під ред. д. богосл. н., проф., митроп. Переяслав-Хмельницького і Білоцерківського Епіфанія (Думенка), д. іст. н. Г. В. Папакіна та ін.]. – К. : [Київська православна богословська академія], 2015. – 640 с.

Рекомендовано до друку

вченою радою Київської православної богословської академії
протокол № 7 від 19. 02. 2015 року

вченою радою Інституту української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України
протокол № 3 від 23. 04. 2015 року

За зміст і достовірність матеріалів відповідальність несуть автори.

Є. Джиджора

“НОВИЙ КОСТЯНТИН”: РІВНОАПОСТОЛЬНИЙ КНЯЗЬ ВОЛОДИМИР У РАННІЙ КИЄВОРУСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті досліджуються особливості символізації образу святого князя Володимира у ранній києворуській літературі. У низці агіографічних, гомілетичних та гімнографічних пам'яток святий князь Володимир постає новим апостолом.

Ключові слова: святий князь Володимир, апостол, символ, києворуська література.

The article examines the characteristics of symbolization image of saint Prince Volodymyr in the early literature of Kyivan Rus'. Saint Prince Volodymyr appears to be the new Apostle in some hagiographic, galentine and hymnographic monuments.

Keywords: saint Prince Volodymyr, Apostle, symbol, the literature of Kyivan Rus'.

Хреститель Русі київський князь Володимир – видатна постать української історії та культури. Культ новохрещеного правителя починає формуватися вже у ранній києворуській літературі XI–XII ст. У творах перших руських книжників св. Володимир постає знаковою фігурою, завдяки якій новий народ стає частиною загальнохристиянської ойкумени. При цьому релігійна та історична значущість князя передається у численних символічних співвідношеннях його літературного образу із впізнаваними особами.

Одною з таких священно-історичних осіб, що використовуються для символічного позначення св. Володимира у найдавніших києворуських творах, є св. Костянтин Великий, перший римський імператор, який запровадив християнство на державному рівні. Як зазначає К. Акентьев у коментарях до книги Герхарда Подскальського, вшанування св. Костянтина, “послідовника і соратника” апостолів, “тринадцятого апостола” та “земного представника Небесного Царя”, впродовж V–IX ст. “стало центральним елементом офіційної імперської доктрини, в рамках якої завершення євангелізації Всесвіту та підготовка людського роду до Другого пришествя Спасителя розглядалося як кінцева мета та промислительне призначення “священної держави ромейв”¹.

¹ Акентьев К. К. Комментарии издателей // Подскальский Г. Христианство и богословская литература в Киевской Руси (988–1237 гг.). Издание 2, исправленное и дополненное для русского перевода / Перевод с немецкого А.В. Назаренко, под редакцией К. К. Акентьева. – Санкт-Петербург, 1996. – С. 508.

Відтак духовна спадкоємність “благовірних василевсів” набуває ознак провідної візантійської ідеології.

У статті ставимо перед собою мету дослідити ключову тенденцію сакралізації постаті хрестителя Русі у ранніх києворуських творах. Йдеться про символічне співвіднесення св. Володимира зі св. Костянтином Великим, внаслідок якого в уяві давніх русичів київський князь теж стає членом когорти благовірних християнських правителів, що ведуть підданих до Христа. Для унаочнення зазначеної літературної тенденції серед великого масиву агіографічних, гомілевтичних, літописних та гімнографічних творів, обираємо ті, що, на думку Н. Мілютенко, становлять коло найдавніших пам’яток, в яких згадується подвиг св. Володимира: Слово про Закон і Благодать, так зване “звичайне” Житіє князя Володимира, Давніший літописний звід, статті якого знайшли відображення у Повісті врем’яних літ, Пам’ять та похвалу князю Володимиру, Читання про Бориса і Гліба, Службу князю Володимиру та Службу княгині Ользі².

В усіх вказаних творах київський князь прирівнюється до римського імператора за допомогою характерних символічних епітетів. Відтак св. Володимир постає “новим”, “другим”, “рівним” або “подібним” Костянтином:

Слово про Закон і Благодать	«звичайне» Житіє князя Володимира	Повість врем’яних літ	Пам’ять і похвала	Читання про Бориса і Гліба	Служба князю Володимиру	Служба княгині Ользі
Подобьнче великаго Конь-стантьина, равнѡумьне, равнѡхристѡлюбче, равнѡчестителю сѡужит елемъ его! [*]	И бысть второй Костянтинъ въ Руской земли Володимеръ, се есть новый Костянтинъ великаго Рима, иже, крестився сам, и люди своя: тако и се сътвори подобно емѹ ^{**} .	Се есть новый Костянтинъ великаго Рима, иже, крестився сам, и люди своя: тако и се сътвори подобно емѹ ^{***} .	Подобяся царемъ святымъ блаженный князь Володимеръ, ѡмни великому Костянтину, иже избраша и изволнша Божий законъ боле всего ^{****} .	Се второй Костянтинъ в Руси явился ^{*****} .	Костянтин новый ты извѣстнася еси во всей земли русьтн, блаженъ Василе, ты во Христово имя изъясни еси, его же превъзноснѡ ^{*****} .	Его же вси днесъ пѣсньми похвалим достойно, акы новаго Костянтина съ блаженою Ольгою ^{*****} .

^{*} Иларион. Слово о Законе и Благодати / Составление, вступительная статья, перевод В. Я. Дериagina; реконструкция древнерусского текста Л. П. Жуковской; комментарии В. Я. Дериagina, А. К. Светозарского. – Москва, 1994. – С. 90.

^{**} Житіє блаженнаго Володимира // Голубинский Е. Е. История русской церкви. – Москва, 1901. – Т. 1, Ч. 1. – С. 235.

^{***} Повісті врем’яних літ // Золоте слово: Хрестоматія літератури України-Русі епохи середньовіччя IX–XV століть: У 2-х кн. / За ред. В. Яременка. – К., 2002. – Кн. 1. – С. 608.

^{****} Память и похвала князю русскому Володимиру // Голубинский Е. Е. История русской церкви. – Москва, 1901. – Т. 1, Ч. 1. – С. 243.

^{*****} Чтение о житии и погублении св. Бориса и Гліба // Нестор Летописец, преподобный. Повесть временных лет. Жития. – Москва, 1997. – С. 202.

^{*****} Служба святому равноапостольному князю Владимиру / Славинский М. Канонизация святого князя Владимира и службы ему по памятникам XIII–XVII веков // Странник: Духовный журнал. – Санкт-Петербург, 1888. – Т. 2. (май–август). – С. 232.

^{*****} Служба святой княгине Ольге // Никольский Н. Материалы для истории древнерусской духовной письменности. – Санкт-Петербург, 1907. – С. 94.

² Милутенко Н. И. Святой равноапостольный князь Владимир и крещение Руси. Древнейшие письменные источники / Научный редактор Г. М. Прохоров. – Санкт-Петербург, 2008. – 576 с.

Наведені фрагменти демонструють декілька важливих аспектів символізації образу св. Володимира у киеворуській літературі XI–XII ст. По-перше, слід визнати, що у зазначених творах книжники найчастіше називають князя “новим Костянтином” (у чотирьох творах із семи). По-друге, ключовою ознакою, на підставі якої відбувається це символічне уподібнення, виступає християнізація власного народу. І по-третє, не можна не помітити дослівне ототожнення хрестителя Русі та римського імператора у “звичайному” Житті та літописі. Відтак актуальними видаються питання: який твір було укладено раніше та з якого твору було здійснене таке запозичення?

Однак у науковців і досі немає одностайної відповіді на поставлені запитання. Спираючись на праці О. Шахматова та М. Серебрянського³, Н. Милютенко стверджує, що “найдавніші пам’ятки про св. Володимира у рукописній традиції, що збереглися, – Проложні житія”, саме на їхній основі на початку XIV ст. виникло “звичайне” Житіє⁴. Натомість, О. Соболевський та М. Нікольський дотримуються протилежної думки, наполягаючи на тому, що “звичайне” Житіє було написане раніше Проложного⁵. Позаяк М. Брайчевський та Є. Голубинський взагалі вважають, що “звичайне” Житіє є першим киеворуським текстом на честь св. Володимира⁶. Утім, першим твором, присвяченим київському князю, могло бути і Слово про Закон і Благодать митрополита Іларіона. Адже якщо прийняти результати нових відкриттів Н. Нікітенко та В. Корнієнка, то літературне побутування Слова (або першої його редакції) розпочинається не у 1038 р.⁷ або 1049 р.⁸, як вважалося раніше, а вже у 1022 р.⁹.

З нашої точки зору, крім, безумовно, важливого питання щодо первинності того або іншого твору та його впливу на подаль-

³ Шахматов А. А. Корсунская легенда о крещении Владимира. – Санкт-Петербург, 1906. – С. 27–28; Серебрянский Н. И. Древнерусские княжеские жития. – Санкт-Петербург, 1915. – С. 59–61.

⁴ Милютенко Н. И. Вк. праця. – С. 162–188.

⁵ Соболевский А. И. Памятники древнерусской литературы, посвященные Владимиру Святому // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. – Кн. 2. – К., 1888. – С. 9–12; Никольский Н. К. Материалы для повременного списка русских писателей и их сочинений (X–XI вв.). – Санкт-Петербург, 1906. – С. 239–242.

⁶ Брайчевський М. Ю. Утверждения христианства на Руси. – К., 1988. – С. 186; Голубинский Е. Е. История русской церкви. – Москва, 1901. – Т. 1, Ч. 1. – С. 228.

⁷ Ужанков А. Н. Проблемы историографии и текстологии древнерусских памятников XI–XIII вв. – Москва, 2009. – С. 29–32.

⁸ Розов Н. Н. Синодальный список сочинений Илариона – русского писателя XI в. // Slavica. – Praha, 1963. – Р. 32. – С. 147.

⁹ Никитенко Н. Н., Корниенко В. В. Древнейшие граффити Софии Киевской и время её создания. – К., 2012. – С. 15; Никитенко Н. Н., Корниенко В. В. Собор святых Софии Киевской. – К., 2014. – С. 13.

шу літературну сакралізацію образу св. Володимира, не менш корисним видається встановлення семантичної ролі символу “новий (другий, рівний, подібний тощо) Костянтин” у кожній окремій пам’ятці.

У Слові про Закон і Благодать символічне уподібнення київського князя до першого римського імператора-християнина носить визначальний та об’єднавчий характер. У творі св. Володимир неодноразово співвідноситься із певними священно-історичними особами. В одному випадку Іларіон прирівнює руського правителя до апостола-благовістителя, що “його земля” має прославити так само, як Рим почитає Петра і Павла, Азія і Ефес – Іоанна Богослова, Індія – Фому, Єгипет – Марка тощо¹⁰. У другому випадку Хреститель Русі як основоположник доброї справи та його син Ярослав Мудрий як продовжувач батькового починання зіставлені із ветхозавітною сакральною парою – царями Давидом та Соломоном: “**иже недо-коньчаная твоя наконьча, акы Соломонъ Давыдова**”¹¹. Ставлячи київського князя на одну щабель із апостолами-благовістителями та царем Давидом, засновником могутнього Юдейського Царства, автор Слова окреслює відповідний величавий статус св. Володимира. Варто погодитися із С. Сендеровичем, який пише про те, що Іларіон вибудовує образ Хрестителя у двох парадигмах – апостола Господня та праведного царя¹². Тож символічну причетність київського князя імператору Костянтину можна вважати тою семантичною точкою, в якій обидві парадигми сходяться.

У “звичайному” Житті св. Володимира символ “новий / другий Костянтин” також є визначальним. У похвалі, якою завершується життєпис князя, агіограф зіставляє образ святого спочатку із Мойсеєм, а далі із Костянтином Великим. Причому укладач Життя називає київського правителя і “другим”, і “новим” Костянтином. Позаяк св. Володимир схожий на ветхозавітного пророка та римського імператора за одною й тою самою ознакою – він привів великий народ до Єдиного Бога. Повторивши подвиг реального поводиря Мойсея та духовного поводиря Костянтина, св. Володимир і сам стає руським поводитирем, який перетворює свою вотчину на священне місце. Адже оскільки “**бысть второй Костянтинъ въ Руской земли Володимѣръ**” і “**второй Моисей Володимѣръ явился**”, то “**второй Иерусалимъ на земли явился Кіевъ**”¹³. Формулювання “другий Мойсей”, “другий / новий

¹⁰ Іларіон. Слово о Законе и Благодати. – С. 72.

¹¹ Там само, с. 92.

¹² Сендерович С. Св. Владимир: к мифопоэзису // Труды Отдела древнерусской литературы. – Т. 49. – Санкт-Петербург, 1996. – С. 303.

¹³ Житие блаженнаго Володимира. – С. 235–236.

Костянтин” та “другий Київ” – символічні маркери, якими агіограф встановлює релігійну значущість київського правителя. Св. Володимир – рівновеликий спадкоємець ветхозавітного визволителя юдеїв з рабства та видатного реформатора, що опікувався християнізацією Римської Імперії. Тож символічне зіставлення із св. Костянтином є одною з двох складових агіографічного образу хрестителя, що поклав початок нової християнської нації.

На відміну від “звичайного” Життя, у Повісті врем’яних літ символічне ототожнення св. Володимира зі св. Костянтином формалізоване за допомогою лише одного епітета – “новий”. Утім у статтях літопису чітко вимальовується образ милосердного боголюбивого князя, який після смерті заслуговує на райський вінець, що його отримав Авраам та інші патріархи-праведники: “Нъ дай ти Господь по сердцю твоєму, и вся прошения твоя исполни, его же желаше царства небеснаго; даждь ти Господь вѣнѣць с правѣдными, в пищи райстий весельи ликѣствованье съ Авраомъ и с прочими патрѣбархы”¹⁴. Називаючи руського хрестителя “новим Костянтином”, “иже, крестився сам, и люди своя”¹⁵, літописець, водночас, прирівнює його до родоначальників богообраного народу. Відтак у літописному зводі символ “новий Костянтин” стає своєрідним семантичним інваріантом, що об’єднує два священно-історичні полюси – перших ветхозавітних патріархів та “останнього” християнського правителя.

Дещо відмінною від попередніх пам’яток видається функціональна роль досліджуваного символу у Пам’яті та похвалі, що традиційно приписується монаху Якову. Приймаючи висновки деяких дослідників середини XIX ст., Н. Мілютенко та О. Сліпушко наполягають на тому, що Пам’ять та похвала, а також Сказання про Бориса і Гліба були укладені одним і тим самим книжником, який був добре обізнаний зі Словом про Закон і Благодать¹⁶. Утім, навіть, якщо це не так (спростування такого припущення та огляд усіх значимих концепцій представлено у книзі С. Бугославського¹⁷), все одно видається необхідним співставити засоби символізації образу св. Володимира у творі митрополита Іларіона та творі монаха Якова.

Якщо в Слові про Закон і Благодать помітні дві лінії сакралізації, що сходяться в символічному прирівнюванні руського князя

¹⁴ Повісті врем’яних літ. – С. 610.

¹⁵ Там само, с. 608.

¹⁶ Мілютенко Н. И. Вк. праця. – С. 52-83; Сліпушко О. Іаков мних // Золоте слово: Хрестоматія літератури України-Русі епохи середньовіччя IX–XV століть: У 2-х кн. / За ред. В. Яременка. – К., 2002. – Кн. 1. – С. 251.

¹⁷ Бугославский С. А. Древнерусские литературные произведения о Борисе и Глебе: Историко-литературное исследование / Подготовка текста и комментарии Н. В. Пак. – Санкт-Петербург, 2005. – С. 1–26.

до римського імператора, то у Пам'яті та похвалі семантичне поле, "усіяне" характерними символами, є набагато ширшим. По-перше, св. Володимир ототожнюється зі св. Костянтином у двох різних контекстах (він "подібний", бо прийняв Божий закон, та "другий", бо наслідує праву віру). По-друге, упродовж викладу київський правитель неодноразово співвідноситься і з іншими, добре впізнаваними, священно-історичними особами (двічі із царем Давидом, по одному разу із царем Іезекиєю, патріархами Авраамом та Яковом, пророком Мойсеєм, преблаженим Йосеєм¹⁸). Такі масштаби символізації образу св. Володимира перетворюють зіставлення із Костянтином на ординарний символ. На наш погляд, він не є визначальним для прославлення руського святого у вказаній пам'ятці. Водночас, не можна знехтувати тим фактом, що з-поміж інших автор Пам'яті та похвали вдається і до такого зіставлення. Значить, порівняння із імператором ромеїв для книжника є або вже обов'язковою, загально прийнятою умовою сакралізації образу київського князя, або доречним маркером, що його актуалізує власна культурна пам'ять.

Так само традиційним слід сприймати символ "другого Костянтина" і в Читанні про Бориса і Гліба. Якщо пристати до умовисновків Д. Абрамовича, який переконує, що пам'ятка виникла наприкінці 70-х або у 80-і рр. ХІст.¹⁹, то стає очевидним, що її автор, преп. Нестор, не міг не знати, яким чином відбувалося літературне прославлення св. Володимира у перших киеворуських творах (Слові про Закон і Благодать, Пам'яті та похвалі, "звичайному" Житті тощо). Разом з тим, у відтворенні образу руського хрестителя укладач Читання йде своїм власним творчим шляхом. Спочатку він порівнює святого із персонажем одного з найбільш поширених на Русі перекладних агіографічних творів – Евстафієм Плакидою. І тільки потім називає його "другим Костянтином".

Чому для символізації образу св. Володимира преп. Нестор обирає такі, на перший погляд, малоспівставні постаті? Наважимося дати таку відповідь: обидва символічні зіставлення концептуально пов'язані між собою. За авторським задумом, київський правитель став християнином після божественного знамення, на кшталт того, що пережив Евстафій: "Семү Богъ спонү нѣкакү створи быти емү христьянү, яко же древлє Плакидѣ". Як колись Плакиду, Божий глас примушує князя прийняти доленосне рішення: "Тако же и семү Владимирү явление Божие бытии емү крьстьянү

¹⁸ Память и похвала князю русскому Володимиру. – С. 243–244.

¹⁹ Абрамович Д. И. Введение // Абрамович Д. И. Жития святых мучеников Бориса и Глеба и службы им. – Петроград, 1916. – С. 4.

створи же”²⁰. І саме як того, хто прийняв хрещення, книжник називає “другим Костянтином”. Але як відомо з різноманітних джерел візантійської літератури, св. Костянтин теж пізнав божественний знак – побачив хрест на небі перед битвою²¹. Тож не виключено, що автор Читання вкладає у символ “другий Костянтин” подвійну семантику. Мало того, що київський князь виявився для русичів тим, ким римський імператор для ромеїв, так він ще й прийшов до Христа через знамення. Саме факт божественного втручання, яке мотивує прийняти християнство, пояснює, чому для символізації образу св. Володимира задіяні такі легендарні особи. Відтак у Читанні про Бориса і Гліба символ “другий Костянтин” є одною з двох однорідних складових цілісного образу особливого обранця, покликаного Богом на служіння через небесне знамення.

У гімнографічному творі на честь князя Володимира символічне зіставлення із Костянтином Великим також виступає одною зі складових загалом цілісного образу. Інші складові – уподібнення апостола Павлу та пророку Мойсею. Порівнюючи київського правителя із апостолом Павлом, гімнограф наголошує на схожому способі божественного призначення подвижників на служіння: “Обрѣтъ бѣ его яко Паула прежде”; “Иже Паула просвѣтом избранством сподоби, и Василия вкупѣ царскаго. Очный недуг отерлеси милостивее твоимъ крщениемъ”²². У тому, що св. Володимир виявляється схожим на апостола Павла, простежується, на думку С. Сендеровича, біблійна парадигма, характерна для середньовічної літературної традиції. Згідно з цією парадигмою великий грішник (гонитель християн Савл) перетворюється на великого святого (первоверховного апостола Павла)²³.

З іншого боку, порівняння св. Володимира із апостолом Павлом вказує на тяжіння укладача Служби до однієї з двох традицій формування культу св. Володимира у киеворуській літературі XI–XII ст. На думку О. Александрова, означена традиція передбачає відтворення “двоїстого” образу – грішника, який через Боже напоумлення (“очный недуг”) переживає духовну рефлексію і кається²⁴. Крім Служби св. Володимиру, таким “двоїстим” київський

²⁰ Чтение о житии и погублении свв. Бориса и Глеба. – С. 201–202.

²¹ Див.: Службу на Знамення Хреста, що явився на небі во святом граді (на 7 травня) // Мінея службова на травень (“Путятінаміня”) [Електронний документ]. – Режим доступу: http://mns.udsu.ru/mns/main?p_text=16723192.

²² Служба святому равноапостольному князю Владимиру. – С. 225–227.

²³ Сендерович С. Вк. праця. – С. 309.

²⁴ Александров О. В. Література Київської Русі: Між міфопоетикою і християнським символізмом: Статті, монографія. – Одеса, 2010. – С. 333.

князь постає в “корсунській легенді”, що розповідається у Повісті врем’яних літ та “звичайному” Житті.

Апостольський статус виступає однією з головних семантик образу руського князя у Службі. Про це свідчать зіставлення св. Володимира не тільки із апостолом Павлом та рівноапостольним Костянтином, але й з ветхозавітною священно-історичною особою – пророком Мойсеєм. У прирівнюванні руського князя до юдейського поводири двічі вказана одна й та сама обставина – Бог врятував свій народ за допомогою вірного служителя: “Иже волею и нужею к себе всих призываеши, якоже древле Моисия”; “Спасая преже Господь рүкою Моисиевою Израиля от работы ть же нынѣ рүкою всихнава с Василя князя вѣрнаго от лъсти идольскыя избавлении есме”²⁵. Як і у “звичайному” Житті, у Службі наголошується, що св. Володимир став для русичів тим, ким Мойсей був для юдеїв – духовним визволителем від рабства.

Гімнографічний образ хрестителя Русі виникає на перетині трьох символічних зіставлень, наділених одною семантикою. Св. Володимир – “новий Костянтин”, бо надав слово Господнє усьому народу. У той же час, він подібний на первоверховного апостола, бо покликаний на служіння Христу через знамення. І він схожий на Мойсея, оскільки теж вивів народ з рабства і започаткував його нову християнську історію. Як бачимо, підставою для такого потрійного ототожнення служить одна й та сама ідея – месіанське апостольське поводження небесних обранців.

І останній твір, на якому ми сфокусуємо свою увагу, – Служба княгині Ользі. Незважаючи на те, що ця гімнографічна пам’ятка присвячена бабусі св. Володимира, його образ постійно виступає об’єктом естетично-релігійного оспівування. Власне, гімнограф весь час прославляє сакральну пару руських хрестителів – першу правительку-християнку та її мудрого онука.

Упродовж Служби зустрічаються декілька символічних характеристик сакральної пари. В одному місці св. Володимир та св. Ольга позначені за допомогою ветхозавітних образів: “Дүхъ Божии почн на тевѣ, яко на дѣво пророчи преже”; “Разоумнаго Сисаро ү диявола низложити вьсе тѣши крецаеми, яко и Варака прежвѣ помоце Кисовѣ”²⁶. У наведених уривках маємо аж три пари об’єктів зіставлення: пророчиця Девора – св. Ольга, Варак – св. Володимир, Сисара – диявол. На думку Н. Серьогіної, в юдейській судді Деворі-пророчиці легко вгадується св. Ольга, яка прагне допомогти своєму онукові (завуальованому в образі воєначальника Варака) здола-

²⁵ Служба святому равноапостольному князю Владимиру. – С. 227–230.

²⁶ Служба святой княгине Ольге. – С. 90.

ти диявола – злого і могутнього Сисару, що понад двадцять років знущався над юдеями²⁷. Виходить, за отриманням Св. Духа та подальшим впливом на свого підлеглого св. Ольга – це Девора, за боротьбою проти завойовника св. Володимир – Варак, і за духовним поневоленням Сисара – диявол. У гімнографічному творі на честь княгині символічними прообразами сакральної пари руських христителів виступають такі “войовничі” ветхозавітні персонажі.

У другому місці св. Ольга та св. Володимир прирівнюються вже до візантійських правителів св. Єлени та св. Костянтина: “Празднѣмъ свѣтло память честнаго князя Владимѣра, принимшаго баню крещенна въ Корсѹни, просвѣщешаго землю роускоюю. Его же вси днесь пѣсньми похвалимъ достойно, акы новаго Костянтина съ блаженою Ольгою”²⁸. Прагнення гімнографа символізувати образ св. Ольги у парі із образом св. Володимира свідчить про дотримання ним візантійської літературної традиції прославлення імператорів у священній парі²⁹.

На наш погляд, у Службі княгині немає глибинного концептуального зв'язку між вказаними символізаціями. “Войовничих” персонажів та перших християнських правителів Римської Імперії об'єднує лише те, що вони – духовно споріднена пара. Саме заради цієї духовної спорідненості, як можна зрозуміти, гімнограф св. Ольги й послуговується такими співставленнями.

Таким чином, у ранніх киеворуських творах XI–XII ст., присвячених подвигу св. Володимира, символ “новий” (“другий”, “рівний”, “подібний” тощо) Костянтин є одним з ключових семіотичних маркерів, що ним позначається релігійний та культурний статус видатного київського князя. Із семи проаналізованих нами пам'яток, тільки в одній, у Пам'яті та похвалі монаха Якова, означений символ не відіграє визначальної ролі у семантичному наповненні образу св. Володимира. В усіх інших творах зіставлення із Костянтином Великим виконують головну образотворчу функцію. Ця функція дозволяє помітити, що перші киеворуські книжники сприймали хрестителя Русі як рівноапостольну фігуру, а саме хрещення – як рівноапостольну подію Священної Історії, що триває. Можливо, такі висновки і не дають підстави закрити давню наукову дискусію щодо конкретного часу канонізації св. Володимира. Тим не менш, вважаємо, що представлені тут спостереження мають стати одним із аргументів на користь тези про досить раннє формування апостольського культу святого.

²⁷ Серегина Н.С. Песнопения русским святым: По материалам рукописной певческой книги XI–XIX вв. “Стихирарь месячный”. – Санкт-Петербург, 1994. – С. 64–65.

²⁸ Служба святой княгине Ольге. – С. 93–94.

²⁹ Серегина Н.С. Вк. праця. – С. 63.